

„Žemaičių kalba, jautriai prašnekinta, atskleidžia dideles pasakojimo, interpretavimo galimybes ir laisves“

Janina RIŠKUTĖ

Bonifaco VENGALIO nuotraukos

Vytautas Mačernis eilėraščių cikle „Vizijos“ apie savo protėvius rašė: „išdidžios vakarų ir šiaurės gentys“. Justinas Kubilius, apmąstymams apie savo gentį, taip pat pasirinko poetinę formą, vengė chronologinio linijinio pasakojimo. Pamatinė knygos dalis, sakmė apie gentį, pavadinta stacijomis („Tomsė su žalės. 23 paveikslā, aba Stacėjės“), įrėminta eilėraščiais. Autoriui rūpi per konkretybę, detales prabilti apie idėjas, universalius dalykus.

Žmogus stiprus, priklausydamas šeimai. Stacijos prasideda nuo motinos prašymo sūnui surašyti mirusių giminių vardus – Mišioms už mirusius. Ir sūnus susimąsto apie tų žmonių gyvenimus, genties istoriją ir žemaičių dvasią, sukdamas laiko spiralę. Čia vienodai svarbūs ir tikri faktai, istoriniai dokumentai (XVI a. Valakų reformos pasekmės

protėviams, propapunio vedybų sutartis 1884 m., propapunio teismo bylos protokolas – dėl medžių kirtimo iš kunigaikščio Oginskio miško 1901 m.), ir sapnai (mamūnės laidojimas), mistiniai pajautimai ir regėjimai (vaikystėje nušvitusi dangiška šviesa), ir eiliuoti tekstai, filosofiniai pamąstymai, viskas knygoje svarbu, nes liudija laiko, vietos, žemaitiškos dvasios ypatumus.

Svarbi knygos idėja – gyvenimo amžinumas. Ne tik kraujo ryšys, bet ir tęstinumas, perduodamas tėvų vaikams per charakterius, poelgius ir ypač per žodžius. Šviesus motinos paveikslas, josios savo vertės jautimas ir jos žodžių gilumas, kai „žuodė ēt kiaurā par laikus“ (p. 30). Justinas rašydamas stengiasi prisiminti, atgaivinti senovinę frazeologiją, pasakymus, kuriuose užkoduotas gyvenimo supratimas, amžių išmintis. Žmogus stiprus, per gimtą kalbą gaudamas iš tėvų ir senelių gyvenimo pamokas. Tokie mamūnės žodžiai: „Nekasiniek suodnė žemės, anā skaud“ (p. 58). Gimtosios kalbos klodai ir yra panašios gyvenimo pamokos, etninis paveldas, žodžiai, turintys amžinumo dimensiją, nes

kasdieniam bendravimui žemaičiai taupūs žodžių: motina ir sūnus sėdi vienas priešais kitą tylomis, nes viskas aišku, „žuodiu kap é nerėk“ (p. 25). Per gimtąją kalbą perduodamas pasaulio visumos vaizdas, jo modelis, supratimas, kad viskas yra viena: gamta, žemė, žmonės, gyvieji ir mirusieji, ir Dievas. Žvelgdamas į mamūnės sodybą, kiemo liepas ir klevus, prisimindamas mirusį tėvą, pajunta, kokie visi jie svarbūs ir amžini, visi yra Pondėivo paveiksle: „kuokemė dabā, tievali, laikė to esi é kuokemė Pondėiva paveikslė mes vėsė čė stovem?!“ (p. 25).

Knygos pavadinime susitinka dangus ir žemė. Žemė yra materija, dangus – dvasia. Žemė čia pirmesnė, žemė žino. Justinas kilęs iš archajiškos giminės, joje savos žemės trauka neapsakoma: „baisi tavie, žemė, ir sīla (...) / stėprieau neg muotrėška vīra pri savės trauki“ (p. 38). Justino propapunis Skurdauskis vedė našlę su septyniais vaikais ir jam nepalankia vedybų turtine sutartim, bet dėl žemės jis ryžtasi viskam, jis jaučiasi taip, tarsi su žeme „bažnīčiuo vėnčevuojėjs būtiuo“. Kaimiečių begalinė ištikimybė savo žemei ir vietai per šimtmečius: Valakų reformos inventoriuje yra tos pačios pavardės, kaip ir kaimynų, bendramokslų. Ištikimybė, pastovumas, ryšys su žeme: „augtėnā suaugė su sava žemė“. Ir kaimiečių tvirtumas iš čia: per šimtus metų svetur nepajudėję, savo vietose gyveno, plėtėsi „liguo kuokėi givė kerā“; Kernų žmogus „nepajudinama liguo kers stuov“ (p. 56). Taip autorius veda savo gimtojo Kernų kaimo ir žemaičių charakterio etimologiją.

Kalbant apie dangų, svarbiausias epizodas – XIII stacijoje „Kas bova ta švėisa?“, po šienapjūtės darbų šeima suklaupusi meldžiasi, ir staiga kambarį

apšviečia nežemiška šviesa, visi pajunta jos šventumą ir negali pamiršti visą gyvenimą. Senas tėvas prieš operaciją klausia sūnaus: „Kāp, Justi, misliji, a tēn kas nuorintās bova?“

Senovės romėnai žemę su dangum siejo *genius loci* sąvoka – vietos dvasia. Žemė, kurioje gyveno kelios giminės kartos, yra ypatinga, sakrali, pralaidi dvasiai. Žemė, gamtiškasis gyvenimas – tai horizontalė, o dvasiniai išgyvenimai, mistiniai patyrimai, kurių ir Justinas, ir jo mamūnė ar bočius patyrė, yra vertikalė, iš čia ir kryžiaus vaizdinys. Knygoje parodomas ir konkretus kryžius – kryžiaus darymas ir vežimas per kaimus į maro kapelius, toje procesijoje Justinas dalyvauja su broliais ir vaikais, mąsto apie tuštėjantį šiuolaikinį kaimą. Žemė ir vietos dvasia kinta, patiria permainas, o rašytojas jas stebi.

Ir paprastus įvykius, ir asmeniškų dalykus autorius apibendrina, įjungia į amžinąjį laiką, palygindamas su Šventojo Rašto, mitų motyvais. Tai suteikia dar didesnės svarbos tam, kas apmąstoma: konkreti istorinė etninė Žemaitijos vieta, kelių kartų tenykščių žmonių patirtys, gyvenimo būdas, jų kalba, estetika, mistika, dieviškumo pajautimas.

Daug atsakymų apie savo gentį J. Kubilius išgirsta iš pačios kalbos, iš tautosakos. Kokio gražumo tekstas yra XVI stacijos pabaigoje: „Debeselė jaunė, vakolelė sprauinė / ēt par dongo“, „vėsė muotinā unt ronku, / vėsė Pondėivou unt kieliu“ (p. 100). Harmoningos būties paveikslas. O ir pati žemaičių kalba, jautriai prašnekinta, atskleidžia dideles pasakojimo, interpretavimo galimybes ir laisves.

2023 m. birželis